

Shortpaper pro doktorandský workshop 2023

Zaměření doktorského studia: Aktuální tendence a teorie urbanismu

Téma disertační práce: Smíchov jako případová studie výstavby nové městské čtvrti – urbanistické proměny oblasti ve 2. polovině 20. století. Vliv dobových urbanistických teorií na architektonickou praxi a otázka jejich provázanosti se současnými urbanistickými koncepty.

Název příspěvku: Smíchov – od vsi k transformačnímu území Prahy

Autorka: Mgr. Kateřina Tobišková

Školitelka: doc. Ing. arch. Irena Fialová

Anotace výzkumu:

Urbanistické proměny Prahy jsou velmi dobře zdokumentovány až do revolučního roku 1989. Pozdější zásahy jsou oproti tomu zmiňované pouze okrajově a považovány snad za příliš nové na to, aby se o nich daly vynášet soudy. Zejména původně průmyslové čtvrti v oblastech vnitřní pražské periferie (Holešovice, Karlín, Smíchov) ovšem v tomto období zaznamenaly významné proměny, jejichž analýza nabývá na důležitosti ve spojitosti se současným trendem výstavby celých nových čtvrtí v oblastech městských brownfieldů.

Jako příklad nově vystavené městské čtvrti lze uvést právě zmíněný Smíchov, který byl ve své centrální části (označované také jako Smíchov-Sever, vymezenou ulicemi Zborovská/Svornosti, Pivovarská, Za Ženskými domovy, Na Zatlance, Kartouzská/V Botanice) v podstatě znovu vybudován.

Jelikož je mnoho aspektů zástavby (včetně charakteristiky pozemku) ovlivňováno širšími souvislostmi v dané oblasti, není možné z celku vyčleňovat jednotlivé budovy a ty zkoumat. Je třeba zkoumat zástavbu oblasti jako celek – právě zvolené urbanistické principy a architektonické formy jsou klíčové pro fungování čtvrti a mají mimo jiné vliv na její udržitelnost a odolnost.

Otázky, které si v souvislosti s touto výstavbou kladu, jsou:

1. Jak se podařilo přestavět takto rozsáhlé území městské čtvrti, aniž by ztratila svůj charakter?
2. Kteří autoři o přestavbě území uvažovali? S jakými urbanistickými principy pracovali, ze kterých dobových teorií vycházeli a jaké urbanistické formy si zde představovali?
3. Jak funguje či nefunguje centrální část Smíchova ve světle současných urbanistických přístupů a konceptů (udržitelnost, urban resilience, smart city, 15 minute city atd.)?

Abstrakt příspěvku:

Ve svém příspěvku se zabývám první fází výzkumu urbanistických proměn Prahy-Smíchova, původně průmyslové čtvrti na vnitřní periferii města, ve 2. polovině 20. století. Ačkoliv se ve své disertační práci zabývám zejména proměnami oblasti po roce 1989 a otázkou provázanosti dobových urbanistických teorií a žité praxe, prezentuji v tomto příspěvku první krok výzkumu – historický výzkum oblasti. Jedná se o klíčovou fázi, která umožňuje porozumění historickým a politickým souvislostem, které vznikly ještě před zkoumaným časovým úsekem, a vedly k tomu, že mohlo být přestavěno takto rozsáhlé území uvnitř města (které označuji jako Smíchov-střed).

Klíčová slova:

Urbanismus, městské plánování, Praha-Smíchov, urbanismus 20. století, porevoluční urbanismus v Praze

Cíle příspěvku:

Jelikož je centrální Smíchov, budovaný od 90. let 20. století, přestavbou již existující městské čtvrti, cílem mého příspěvku je představit okolnosti vzniku původní zástavby i politické, dopravní a ekonomické souvislosti, které vedly k přestavbě centrální části Smíchova (vymezené ulicemi Zborovská/Svornosti, Pivovarská, Za Ženskými domovy, Na Zatlance, Kartouzská/V Botanice).

Dosavadní výsledky:

Na úvod je podstatné říci, že přestavba centrálního Smíchova byla prvním rozsáhlým projektem v Praze po Sametové revoluci. Přestože se ní jednalo již od šedesátých let, a to zejména v souvislosti s řešením Základního komunikačního systému, známého pod zkratkou ZÁKOS, konkrétní obrysy získala až v letech devadesátých. Tehdy paralelně vznikalo množství projektů od českých i zahraničních autorů, které nechalo vypracovat několik zadavatelů. Je proto překvapivé, že přestavba oblasti, která je dnes vnímaná jako klíčová co do své plošné velikosti i významu pro městské plánování, byla veřejností vnímána spíše okrajově. Když v roce 1991 proběhla v bývalém klubu ROH v Ženských domovech výstava plánů na revitalizaci Smíchova, navštívilo ji podle článku Mileny Sršňové pouze 120 občanů.[6]

Ve své práci jsem se proto nejprve zaměřila na zmapování historických podkladů. Na základě analýzy historických map dostupných na chartae-antiquae.cz, Atlasu Prahy-Smíchova [3] a dalších historických zdrojů se mi podařilo určit jednotlivé etapy výstavby v mnou zkoumané oblasti a zmapovat veškerou novou výstavbu od roku 1990.

Co se týče staveb v západní části oblasti (po ulice Štefánikova-Nádražní) se jedná zejména o budovy postavené na přelomu 20. a 21. století. Ty jsou doplněny stavbami z rozmezí let 1880 a 1945. Výjimku tvoří původní zástavba oblasti z první poloviny 19. století, která vede podél nejstarších severojižních Smíchovských komunikací (ulice Štefánikova a Nádražní) a těsně přiléhá k Obchodnímu centru Nový Smíchov. Východní část oblasti je tvořena zejména stavbami z druhé poloviny 19. století s novějšími zásahy z první poloviny 20. století. Ty se nacházejí zejména v oblasti náměstí Kinských, kde se historicky nacházelo nezastavitelné území pražského barokního opevnění s Újezdskou branou, která byla zbourána v roce 1892. Po zboření hradeb v oblasti náměstí Kinských v letech 1891-2 zde vznikly nové stavební parcely a místní bloková zástavba tak plynule propojila Smíchov a Malou Stranu. Podle původních návrhů měl v těchto oblastech vzniknout veřejný park, či okružní třída, kvůli nedostatku financí na odkup pozemků ale magistrát oblast původně nezastavitelného pásma rozparceloval a rozprodal. Pomocí utržených peněz poté dotoval přípravu pozemků na výstavbu. Jediným objektem vymykající se této struktuře byla Albrechtova kasárna, dnes Justiční palác a Krajský soud.

Západní a východní zástavba oblasti se liší také co do využití jednotlivých prostor. Výstavba na místě Ringhofferovy továrny v západní části oblasti, vystavěná v porevolučním období, má především komerční charakter - nákupní centrum, kancelářské budovy, hotelová zařízení. Výjimku tvoří pouze Rezidence Anděl City, tvořená 95 bytovými jednotkami. Východní část oblasti, kde se v minulosti nacházely drobné objekty textilního, potravinářského a dalšího průmyslu (např. porcelánka, elektrárna, parní pila) byly od období hospodářské krize v 70. letech 19. století průběžně upravovány pro rezidenční účely. Oblast dodnes sestává převážně z rezidenčních objektů a objektů veřejných služeb - Úřad MČ Praha 5, Městské státní zastupitelství, Národní dům, kostel sv. Václava, Portheimka, Krajský úřad Středočeského kraje. Výjimku tvoří rozsáhlý komplex pivovaru Staropramen, který jako jediný připomíná průmyslovou historii oblasti.

Přestože jsou tyto dvě části ve výše jmenovaných aspektech odlišné, je podstatné zkoumat je jako celek. V teoretické rovině se oblasti centrálního Smíchova věnovali např. Jana Temelová a Jakub Novák [7]. Ve svých studiích tuto oblast řešili: Karel Prager (oblast rozšířil až po koryto řeky Vltavy), D.A. Studio, Jean Nouvel, Ivo Oberstein a ÚHA, PÚDIS, kolektiv autorů v rámci Workshopu 91 [5] i ateliéry A+R System a VHE, od nichž pochází závazně přijatá studie z roku 1996, a kteří se naopak omezují na řešení oblasti mezi ulicemi Kartouzská, Mozartova, Na Zatlance, Ostrovského, Nádražní a Štefánikova.

Zároveň se mi z historické mapy oblasti podařilo zjistit, jak vypadala původní síť cest v roce 1816 - v době, kdy byl Smíchov od města oddělen barokním opevněním a přiléhal k jedné z hlavních vstupních cest do města vedoucí skrze Újezdskou (dříve Kartouzskou) bránu. Jedná se o mapu z období, kdy se na Smíchově začínají objevovat první manufaktury, zaměřené na zpracování kůží a kartounů. Na začátku 19. století přitom Smíchov využívaly především šlechtické rodiny z Prahy, které zde vlastnily letohrádky s okrasnými zahradami postavené na místě původních usedlostí. Ačkoliv se nedochoval plán první regulace Smíchova z roku 1861, dohledala jsem plán se zaznačením těchto regulací pocházející přibližně z roku 1865. Tento plán měl zásadní vliv na současnou urbanistickou strukturu Smíchova, jelikož území koncipován nikoliv jako průmyslovou oblast, ale jako rezidenční čtvrť s blokovou zástavbou. Již na tomto plánu vidíme současnou síť cest, které jsou na místech původních okrasných parků a polí.

Specifickou disciplínou poté bylo shromáždění projektů na dopravní, a v důsledku toho i funkční, úpravu oblasti. Dopravní projekty pro Smíchov střed se objevují od 50. let 20. století v souvislosti s plánovanou stavbou ŽÁKOSu a to v hojném počtu. Tyto dopravní plány, včetně urbanistických studií Karla Pragera jsou k nahlédnutí v archivu Institutu plánování a rozvoje hl. m. Prahy (IPR). Mezi mnou zkoumané urbanistické plány patří:

- 1838 nejstarší regulační plán oblasti Smíchova
- 1863 regulační plán
- 1878 regulační plán
- 1917 Ideální Plán Velké Prahy Maxe Urbana
- 1922 ideová soutěž na úpravu a zastavění Smíchova, Košíř, Radlic a Motola
- 1955 územní plán
- 1964 směrný územní plán
- 1971 revize směrného územního plánu
- 1976 směrný územní plán
- 1976 studie Karla Pragera (ateliér GAMA)
- 1986 územní plán hl. m. Prahy
- 1976 studie Karla Pragera (ateliér GAMA)
- 1986 územní plán hl. m. Prahy
- 1989 studie Karla Pragera (ateliér GAMA)
- 1991 urbanistický plán od D. A. Studia
- 1991 urbanistické plány Jeana Nouvela, PÚDISu, ateliéru GAMA a ÚHA
- 1994 studie Generel Vltavy od D. A. Studia
- 1994 studie ateliérů A+R System a VHE
- 1994 plán využití ploch, stabilizovaná území
- 1996 úprava studie ateliérů A+R System a VHE a její přijetí jako závazné
- 1996 studie Tatra jih od D. A. Studia
- 1997-9 studie Tatra sever a OC Nový Smíchov od D. A. Studio

Klíčovou roli sehrála postupná deindustrializace oblasti, která probíhala od 80. let 19. století a vedla k zániku většiny průmyslových provozů viz mapa industriálních provozů srovnávající období největšího industriálního boomu konce 19. století a současnosti.

Srovnávací mapa průmyslu na Smíchově. Vlevo cca 1900, vpravo 2023. Kateřina Tobišková

Jak je vidět, do současnosti se dochoval pouze pivovar Staropramen, založený v roce 1871, který v průběhu času expandoval a v současnosti je jediným průmyslovým podnikem na Smíchově. Pro rozvoj oblasti ve 20. století ale byly klíčové Ringhofferovy závody, založené Františkem Ringhofferem v roce 1843, kde se vyráběly osobní a nákladní železniční vagony a tramvaje. Po jejím přesunu na pražský Zličín roku 1989 se tak v centru Smíchova uvolnilo cca 76,500 m².

Právě do této oblasti byla soustředěna nová výstavba. Pro doplnění dobového kontextu 90. let využívám knihu Martina Horáka [2], která mapuje politicko-ekonomické aspekty porevolučního územního plánování a souvisejících schvalovacích procesů. Využívám rovněž knihu o Útvaru hlavního architekta hl. m. Prahy [4]. Tyto informace doplňuji o studium publikací od zainteresovaných osob, jakými jsou např. Karel Prager nebo Martin Rajniš, rozhovory s žijícími autory a studiem jejich soukromého archivu. V současné době mám k dispozici archiv Martina Rajniše a D. A. Studia (dnes D3A) včetně audiozáznamů rozhovorů.

Bibliografie

- [1] FIALOVÁ, Irena, ed. Zlatý Anděl – Jean Nouvel – v Praze. Praha: Zlatý Řez, 2000.
- [2] HORÁK, Martin. Úspěch i zklamání. Demokracie a veřejná politika v Praze 1990–2000. Praha, Karolinum 2014.
- [3] CHODĚJOVSKÁ, Eva, ed. a HORČÁKOVÁ, Václava. Praha – Smíchov. Praha: Historický ústav AV ČR, 2013.
- [4] KOUKALOVÁ, Martina, URZA, Milan a NOVOTNÁ, Eva. Plánování Prahy: historie Útvaru hlavního architekta 1961–1994. Praha: Institut plánování a rozvoje hl. m. Prahy, 2021.
- [5] KOSTLÁNOVÁ, Zuzana (ed.), Workshop Prague 91, Praha 1991.
- [6] SRŠŇOVÁ, Milena, Vzkříšení Smíchova I, Respekt 29 1991, s 15
- [7] TEMELOVÁ, Jana – NOVÁK, Jakub. Z průmyslové čtvrti na moderní městské centrum. Proměny ve fyzickém a funkčním prostředí centrálního Smíchova. Geografie. Sborník České geografické společnosti 112, 2007, č. 3, s. 315-333.